

«ЧУДО»

Айман, Қыз Жібек, Хадиша, Шұға, Ақжүніс, Баттерфляй, Маро, Ажар, Сара...

Күләш марқұмның қазақ операсының сахнасына алтын шегелермен шегелеп кеткен бейнелері – осы. Сахналық аз өмірінің ішінде осынша көп, осынша дәл жасалған көркем бейнелер дүниежүзілік театр тарихында сирек кездеседі.

Бұл рөлдерді біздің сахнада Күләштен бұрын ешкім ойнаған жоқ, бұл бейнелерді жасаған жоқ. Бізде мектеп көрген, өзіндік мектебі бар дерлік режиссер де, дирижер де болған емес. Күләштің өзі де музыкалық мектептің есігін ашқан жан емес-ті. Асқан талантты актриса көркемөнерде толып жатқан «таныс-бейтаныстардың» бейнелерін жасау сияқты биік қырқаларға жалғыз асты. Сүйеніш-таяныштары болды, әрине! Бірақ, шын мағынасындағы жетекшісі болған жоқ. Талант жолы осылай болмақ, ол жолды тыңнан салмақ.

Бұл рөлдерде Күләштен кейін ойнаушылар сахнада жүргенде Күләштің ізімен жүретіндей, Күләшке ұқсап күлетіндей сезіледі. Көркемөнерде кімге болса да ұқсауға тырысу – ең үлкен қате, өзінді-өзің қорлайтын қате! Үйрену жолы бұл емес. «Күләштай қайдан болсын!», «Қалекендей қайдан болсын!» дейтін наразылықтар да сол «із баспадан» туады.

Белгілі жай – қазақ операларындағы қыз тағдырлары либретто бойынша біріне-бірі ұқсастау келеді. Ақжүністен басқасының бәрі де арманына жете алмаған, қара күштердің құрбандығы болған аянышты жандар (Қыз Жібек, Хадиша, Шұға, Ажар, Сара). Бұл опералардың арқауы да қазақ әндері, қазақ күйлері. Бұл әндерде де мазмұн ұқсастығы аз емес. Ал енді Күләш жасаған алыс-жақын дәуірлердегі қазақ қыздарының бейнелерінде ұқсастық аз да, даралығы басым. Әлеуметтік, таптық таңбалары көмескі емес, айқын. Әрбір ұқсас тағдырдың өрістеу жолы өзіне басқа. Күләш ондайдың бірде-бірін елеусіз қалдырмайтын, сондайлардан көңілге қона қалар мінездеме жасап алатын. Яғни аса талантты, оның үстіне таза талантты актриса бейне жасауды жан-жақты ойлайтын, көп ізденетін, таппай тынбайтын.

Күләш жасаған бейнелердің даралығы, нанымдылығы сонша – әрбір жаңа спектакльден кейін Күләш көпке дейін Айман, Қыз Жібек, Баттерфляй, Ақжүніс, Хадиша, Ажар, Сара аталып жүруші еді.

Өзіміздің ән-күй негізінде жасалған опералармен бірге классикалық операларда да (Татьяна, Баттерфляй) Күләштің бейне жасаудағы шеберлігіне таңғалушы едік. Ұлы Абайдың орыс поэзиясын қазақ жүрегіне қондыра

аударғаны сияқты, Күләш та қазаққа жат бейнелерді жатсынбай, сүйкімді де нанымды етіп шығаратын. Қойылмаған дауыспен, ашық дауыспен-ақ классикалық музыкаларды ала беретін. Әсіресе Баттерфляйдің іші толы сыр атақты ариясын орындап бергенде зал жарылып кетер ме деп едік. Орыс-қазақты түгел таңғалдырды. Алақандар дуылдап кетті. Айтып жеткізу қиын. Күләш өзі әннен жаралған бір жан еді! Әннен ғана, таза өнерден ғана!

Күләштің даусы күшті дауыстарға қосылмауы керек. Бірақ сол азғанасы құлаққа түгел сүйкімді болушы еді. Сол азғанасы түгел күмістен жаралғандай ерекше бір сыңғыры, ерекше бір қоңырауы болатын. Тағы да қайталаймын, Күләш өзі әннен жаралған жан еді.

Күләш шыға келгенде сахнаны жалғыз толтырып кетуші еді. Спектакльдің басқа кейіпкерлері ысырылып кеткендей, көзің Күләшке ғана қадалып қалатын. Әрбір бейнеге ерекше бір мінездеме тауып, сонысын еппен ғана көзіңе тоса шыға келгенде, сен оған сеніп қалатын едің! Басқалардың барын салғанда жеткізе алмасына Күләш сезілер-сезілместен артық күш жұмсамайтын. Сол сезілер-сезілмесі (деталь, штрих) сенің ой-сезіміңе дәл тиіп, ұялап қалатын. Сен оны қайдан тапқанына таңданып, талант алдына бас иетіңсің.

«Ер Тарғынның» орта кезінде Тарғынды кезекті құрбандығының бірі етіп болған соң Ақжүністің тоят тауып жататын бір кезі болушы еді. Сол тұста Мұхтардың былай дегені бар:

– Қарашы, қарашы! Добалдай Тарғынды жығып алып тояттап жатқан пантера сияқты! – деді.

Бұл Күләш жасаған Ақжүніс бейнесіне дәл табылған теңеу еді.

Күләштің әйелге тән адамгершілігінде өзге әйелде кездесе бермейтін жылылық, жағымдылық, іші-бауырыңа өтіп кететін сүйкімділік болушы еді. Қоғамның қай сатысында тұрған адам болсын, оған бәрібір, бәріне де ақжарқын, ашық жүзді жан болатын. Сахнада жасаған бейнелері қандай сүйкімді, қандай нанымды болса, өз өмірінде де сондай, паңдылықты, атаққа мастануды, дүниеқорлықты білмейтін.

1936 жылы Москвада өткен бірінші онкүндікте «Қыз Жібек» спектаклінен кейін Күләшті А.В. Нежданова, И.М. Москвин, К.С. Станиславский сияқты ұлы артистер сахнаға шығып құшақтап сүйіп, құттықтады. Сол жылы Күләш «Қазақстанның бұлбұлы», «Күләштің даусына теңдесер дауыс бірен-саран-ақ болар?» дегенді сол ұлы артистердің ауыздарынан естиді. Күләш сол жылы жиырма төрт жасында СССР халық артисі деген атақ алып қайтты.

Содан кейін де Күләш паңдық, атақ желігі дегендерді сезінді ме екен? Жоқ, сезінген жоқ! Әуестенер кез, әуейленер кез Күләшқа соқпай-ақ өтті деуге болатын еді.

Бірінші онкүндіктен едәуір жыл кейін мен Күләшқа Москвада кездестім. Москвада Бүкілодақтық көлемде жас әншілердің конкурсы өткізіліп жатыр екен. Конкурсқа бізден Ермек пен Епонешникова түскен (Ермек бірінші бәйге алып қайтты). Күләш жюри мүшесі, ал мен өз жұмыстарыммен барғанмын. Күләш мені сол конкурсқа алып барды.

Жюриде бірнеше СССР халық артистері, атақты әншілер бар екен. Күләш кіріп келгенде А.В. Нежданова орнынан ұшып тұрып, Күләшті құшақтай алып жоғары алып кетті:

– Ты наше чудо! Чудо! – деді атақты әнші.

Басқалары Күләшті құшақтауға кезек күткендей, көз нұрларын төге қарасып қалды.

«Чудо» деген сөзді қазақ тіліне дәл аудару қиын-ақ. Ол – табиғаттың заңынан тыс пайда болған бір керемет.

Енді ойлап қарасам, атақты әнші Күләшқа ең дұрыс, ең дәл келер баға берген екен. Музыкалық мектептің есігін ашпаған, даусы қырналмаған, сыланбаған әнші өзіміздің әндермен қатар классикалық музыканы қалай оп-оңай меңгеріп кетті? Театр мектебін көрмеген, үлкен режиссураға кездеспеген адам бейне жасаудың ең нәзік жолдарын өз бетімен қалай тауып кететін еді?

Маған мұның бәрінің жауабы біреу-ақ сияқты сезіледі: соның бәрі Күләштің өзімен бірге туған. Күләштің өзі ән еді, өнер еді. Қайнатары жоқ, қоспасы жоқ таза талант. Қысқасы, «Чудо!».

Қазақ әдебиеті. – 1972. – 24 қараша. – 3 б.